IONESCO AND THE EMPTY SPACE

Deak Julia
PhD Student, University of Bucharest

Abstract: Eugen Ionesco's works reflect the existence caught between "A and Ω". Nothing immutable, nothing redundant and nothing permanent but constant appearance. What is Ionesco trying to overcome? The empty space. The ontological abyss is felt as an acute sense of alienation which leads to inadequacy. The absurd arises through the lenses of an aesthetic ontology. In the background of a crisis, instability and perpetual change of forces man becomes disoriented and anguished. The heroes of the modern farce behave discontinuously expressing reification, mental and verbal clichés. In a chaotic world generated by an acute lack of meaning, in the absence of an axis mundi, without the promise of the Paradise the modern individual must face the absence. Hence the need to return to the myth. But is that enough in order to deal with "the twilight of the Idols"?

Keywords: empty space, onthos, modernity, reification, melancholy, derision, absurd

În opera lui Eugen Ionescu antagonismele reflectă existența situată între „A și Ω". Nimic imuabil, nimic permanent printre aparențe constante. Ce a încercat Ionescu să depășească? Spaţiul gol. Capitolul intitulat Modernitate, Moartea lui Dumnezeu şi utopie, din volumul Cinci feţe ale modernităţii a lui Matei Călinescu analizează relaţia dintre ideea de modernitate şi creştinism. Autorul vorbeşte despre „mitul morţii lui Dumnezeu", care în realitate nu ar fi altceva decât „un rezultat al negării de către Creştinism al timpului ciclic, cel caracteristic culturii antice în favoarea unui timp linear şi ireversibil – axa istoriei – care conduce către eternitate.[1]

Autorul reproduce un fragment în care scriitorul Octavio Paz afirma:„Moartea lui Dumnezeu (…) nu este filozofică, este religioasă: din punctul de vedere al raţiunii, Dumnezeu ori există, ori nu există. Dacă există, nu poate muri; dacă nu există, cum poate muri cineva care nu a existat niciodată? Acest raţionament însă este valabil numai din perspectiva monoteismului şi a timpului rectiliniu şi ireversibil din Occident. Cei vechi ştiau că zeii sunt muritori; ei erau manifestări ale timpului ciclic şi, ca atare, prindeau viaţă din nou şi mureau din nou…Dar Cristos a venit pe lume doar o singură dată, căci fiecare eveniment sacru din istoria creştinismului este unic şi nu se repetă (…) În limitele concepţiei despre timp ca progresie lineară şi ireversibilă, moartea lui Dumnezeu este de negândit pentru că Moartea lui Dumnezeu deschide porţile incertitudinii şi iraţionalităţii. Există un dublu răspuns la aceasta: ironia, umorul, paradoxul intelectual; şi de asemenea, paradoxul poetic (…)"[2]

De maximă relevanţă în ceea ce priveşte conştiinţa contradictorie a timpului şi a situării Divinităţii pe această axă în modernitate este articolul lui Jürgen Habermas, „Ernst Bloch – un romantic marxist" în care se precizează că:

[1] Matei Călinescu: *Cinci feţe ale modernităţii,* Editura Univers, Bucureşti, 1995 p. 62
[2] Idem

BDD-A23213 © 2016 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:51:07 UTC)

„Dumnezeu a murit, dar amplasamentul său i-a supravieţuit. Locul în care omenirea şi i-a imaginat pe Dumnezeu şi pe zei(…) a rămas un spaţiu gol."[3]

Într-un spaţiu gol, timpul obiectiv, diacronic, se situează într-o opoziţie ireconciliabilă cu durée - „durată personală, subiectivă şi imaginativă, timp personal creat de evoluţia sinelui" –la care face referire Matei Călinescu în Cinci feţe ale modernităţii.

Abisul ontologic, golul resimţit creează un profund sentiment al alienării şi inadecvării. Privind lumea prin lentilele unei estetici ontologice ia naştere absurdul. Modernitatea estetică – afirmă autorul mai sus menţionat – îşi dezvăluie motivele profundei sale vocaţii a crizei tocmai în conflictul dintre timpul rectiliniu şi durée: „produsă fiind de sinele izolat, ca o reacţie la timpul deacralizat – şi, prin acesta, dezumanizat – al activităţii sociale, conştiinţa timpului subiectiv (…) este şi ea lipsită de atari justificări.

Cealaltă modernitate, cea burgheză, a pierdut după declinul religiei orice justificare metafizică sau morală (…) Rezultatul final al ambelor modernităţi pare să fie un acelaşi nelimitat relativism"[4]

Pe un fundal marcat de criză, instabilitate şi schimbare perpetuă a raportului de forţe, omul devine dezorientat şi angoasat. Astfel, eroii farsei moderne manifestă un comportament discontinuu exprimat prin reificare, automatizare, clişee mentale şi verbale. Gesturile lor trădează vidul ontologic iar vorbirea trădează compromiterea funcţiei de comunicare a limbajului. Vorbirea fără conţinut şi logică, trimite la precursorul absurdului, la Caragiale, iar Mircea Iorgulescu în Marea trăncăneală afirmă că vorbirea fără noimă, „trăncăneala" e tocmai „spaţiu al libertăţii" personajelor.

În concordanţă cu această formă de libertate prin limbaj sunt şi personajele ionesciene cărora le este permis să vorbească necenzurat, fără sens, fără vreo finalitate. Personajele vorbesc pentru a trăi şi trăiesc prin faptul că vorbesc. Eroul absurd trăieşte concomitent înafara timpul ciclic şi dincolo de cel linear al tradiţiei iudeo-creştine ce „permite conceperea timpului ca având un sens şi o direcţie"[5]Drept urmare, proliferează „criza religiei ce dă naştere unei religii a crizei (…) deoarece în general, modernitatea, chiar dacă a încercat, nu a reuşit să suprime nevoia şi imaginaţia religioasă a omului.[6]

Potrivit lui Roger Bastide : „Miturile sunt ecrane pe care se proiectează angoasele colective"[7] Eugen Negrici arată că: „[…] Mitul este simplificator, integrator şi ordonator, fiind în măsură să restructureze mentalul. Mitul are – ca să spunem aşa – un rol gnoseologic: el impune faptelor o ordine şi un înţeles, dându-ne şansa de a ieşi, printr-o iluzie din disconfortul şi spaima incomprehensibilului. Ne ajută să avem certitudini, să ne recâştigăm coerenţa (…)"[8]

În acelaşi context, autorul aduce în discuţie un aspect esenţial, acela că în majoritatea cazurilor, procesele mitogenetice se declanşează în momentele resimţite drept critice. În concluzie, întoarcerea la mit are loc preponderent în perioade de dezechilibru şi de criză. Într-un prezent haotic generat de o lipsă acută de semnificaţie, în lipsa un axis mundi care ordonează şi conferă echilibru, fără nucleul în jurul căruia odată gravitau sensurile şi fără promisiunea Paradisului, Omul modern se confruntă cu absenţa.

De aici nevoia de întoarcere către mit, ca „realitate" ultimă: „A fost o vreme foarte îndepărtată, când lumea îi părea omului atât de încărcată de semnificaţii încât el nu mai avea

[3] Op. cit. p. 65
[4] Idem
[5] Gianni Vattimo, *Cuvinte şi lucruri.* p.205
[6] Op. cit. p. 63
[7] Roger Bastide: *Le rêve; le transe et la folie,* Flammarion, Psychologie et psychanalise, 1972
[8] Idem

BDD-A23213 © 2016 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:51:07 UTC)

timp să-şi pună întrebări, într-atât de spectaculoasă era manifestarea. Lumea întreagă era ca un teatru în care elementele, pădurile, oceanele şi râurile, munţii şi câmpiile, tufişurile şi fiecare plantă jucau un rol pe care oamenii încercau să-l înţeleagă, pe care încercau să-l explice, pentru care dădeau o explicaţie. Dar explicaţiile contau mai puţin: ceea ce era esenţial, ceea ce era satisfăcător era evidenţa prezenţei zeilor, era plenitudinea, peste tot doar glorioase epifanii. Lumea era încărcată de sens. (…)Începând din ce moment zeii s-au retras din lume, începând din ce moment imaginile şi-au pierdut culorile? Începând din ce moment lumea s-a golit de substanţă, începând din ce moment semnele n-au mai fost semne, începând din ce moment a avut loc ruptura tragică, începând din ce moment am fost abandonaţi nouă înşine, adică: începând din ce moment zeii n-au mai vrut să dea spectacolul, începând din ce moment nu ne-au mai vrut ca spectatori, ca participanţi? Am fost abandonaţi nouă înşine, singurătăţii noastre, fricii noastre şi întrebarea s-a născut. Ce e lumea aceasta? Cine suntem"[9]

Gol vs. Plenitudine, în contextul pierderii identităţii şi a eludării sensurilor, o nouă opoziţie care apare pe fundalul inceritudinii generatoare de criză şi angoasă, anxietate şi melancolie. Melancolia este un simptom pregnant al personajelor lui Ionescu, având profunde implicaţii psihanalitice. Lucrarea Saturn and Melancholy de Raymond Klibansky, Erwin Panofsky şi Fritz Saxl evocă locul deţinut în antichitate de melancolie în rândul celor patru umori din medicina greacă: umoarea melancoliei –cea a bilei negre (atra bilis) este juxtapusă umorii sanguine, celei colerice şi celei flegmatice.

Autorii realizează o paralelă ce trimite la corespondenţe cosmice, timp şi vârste, căci, obsearvă autorii –potrivit textelor antice „melancolia imită pământul, este în creştere toamna, predomină la maturitate"[10]

Majoritatea personajelor lui Ionescu sunt personaje aflate la maturitate biologică, dar indiferent de vârstă sau sex, toate poartă „stigmatul" unui exces de corporalitate. Corpul suscită pulsiuni contradictorii având în centru libidoul. Instinctele primare reprezentate: setea şi foamea, frica, dorinţa sexuală, toate sunt mărci ale abisului ameninţător al ontosului ponderos ce se opun antagonic diafanului şi spiritualizării.

Melancolia este consecinţa tăcereii Divinităţii. Un aspect important, evocat de Paul Ricoeur în Memoria, Tradiţia, Uitarea, este acela că:„Melancolia culminează cu ambivalenţa iar (...) depresia şi anxietatea devin simptome marcante"[11] ale acesteia. Prin joncţiunea dintre melancolie şi eroii tragici din antichitate apare în romantism ideea de geniu iar în Renaştere apare conceptul de „melancholia generosa"[12]

Ricoeur realizează o hermeneutică a ideii de melancolie, a cărei resorturi le intuieşte în termenul **acedia**, sau „tentaţia de a te complace în tristeţe"[13] – un fel de lene, oboseală şi dezgust. Acedia este „boala" ce contaminează rând pe rând personajele dramelor lui Ionescu. Drept urmare, interogaţia lui Ricoeur devine perfect legitimă:

„Nu se complace acedia tocmai în acea tristeţe a memoriei meditative, în acel mod specific al finitudinii devenită conştientă de sine? Nu este oare o astfel de tristeţe fără cauză înrudită cu boala-de-moarte a lui Kierkegaard, acea rudă a disperării sau mai degrabă, cum sugerează Gabriel Marcel, a nesperanţei?[14]

[9] Eugène Ionesco: *Note şi contranote*, 1992, p. 55-56
[10] Raymond Klibansky, Erwin Panofsky şi Fritz Saxl: *Saturn şi Melancolia,* Editura Polirom, Iaşi 2002
[11] Paul Ricoeur, *Memoria, Tradiţia, Uitarea*, Amarcord, Timişoara, 2001 p. 96
[12] Raymond Klibansky, Erwin Panofsky, Fritz Saxl: *Saturn şi Melancolia,* Editura Polirom, Iaşi 2002 p. 241
[13] Paul Ricoeur: *Memoria, Istoria, Uitarea*, Amarcord, Timişoara, p.96
[14] Op. cit. p. 98

BDD-A23213 © 2016 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:51:07 UTC)

Personajele ioneciene au vocaţia „nesperanţei" conjugate cu sentimentul absurdului. Comportamentul, gestica şi limbajul acestora nu reflectă realitatea ci o viziune, una caricaturală şi parodică ce demonteză clişeele existenţei. Niciun artificiu nu e capabil să elibereze conştiinţa de tirania mecanismului ce opune contrapuctic, oricărui început, sfârşitul.

Totuşi, Ricoeur reperează panacee utilizate în diacronie, pornind de la tradiţia medicală, până la cea literară: „Printre aceste remedii se află veselia, umorul, speranţa, încrederea şi chiar...munca"[15]

Autorii lui Saturn and Melcholy, apreciază Paul Ricoeur, au sesizat corect „elogiul unei dispoziţii contrastante (...)dialectice, în care în poezia lirică de la sfârşitul evului mediu şi al Renaşterii, de la Milton şi sonetele lui Shakespeare, până la Keats, „Delight îi răspunde lui Melancholy" sub auspiciile frumuseţii"[16]

Un pas înainte îl face Jean Starobinsky cu La Mélancolie au miroir. Trois léctures de Baudelaire şi chiar ultimele sonate ale lui Beethoven ce evocă un concept cheie: „sublimarea" sau „tristeţea sublimată".

Tristeţii sublimate, Eugen Ionescu îi juxtapune şi îi opune tristeţea-deriziune deoarece lumea sa era golită de substanţă. Se confruntase deja cu „amurgul Idolilor"[17]

Bibliografie primară:

IONESCU, Eugen: Teatru, vol. I-XI, Editura Humanitas, Bucureşti, 2003-2010

IONESCU, Eugene: Note şi contranote, Editura Humanitas, Bucureşti, 1992

Bibliografie secundară:

BASTIDE, : Le rêve; le transe et la folie, Flammarion, Psychologie et psychanalise, 1972

CĂLINESCU, Matei: Cinci feţe ale modernităţii, Editura Polirom, Bucureşti 2005

KLIBANSKY, Raymond, PANOFSKY, Erwin, SAXL, Fritz : Saturn and Melancholy

NIETZSCHE, Friederich: Amurgul idolilor, Humanitas, Bucureşti, 2012

RICOEUR, Paul: Memoria, Istoria, Uitarea, Editura Amarcord, Timişoara, 2001

VATTIMO, Giani: Sfârşitul modernităţii. Nihilism şi Hermeneutică în cultura postmodernă. Editura Pontica, Constanţa, 1993

[15] Idem
[16] Ibidem
[17] Friedrich Nietzsche, *Amurgul idolilor*, Humanitas, Bucureşti, 2012

BDD-A23213 © 2016 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:51:07 UTC)